УДК 330.341

Ю. С. Шипуліна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу та УІД,
Сумський державний університет, м. Суми

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ СУМЩИНИ)[1]

Yu. S. Shypulina,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and MIA, Sumy State University , Sumy

PROBLEMS AND PROSPECTS OF FORMING OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE CULTURE (ON THE EXAMPLE OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF THE SUMY REGION)

Викладено результати експертного опитування менеджерів середнього і вищого рівня промислових підприємств Сумської області, за його результатами визначено основні проблеми, до яких відносяться: нечітке розуміння менеджментом підприємств сутності інноваційної культури, слабкі уявлення про структуру інноваційної культури і склад елементів її складових підсистем, відсутність практично-орієнтованих дієвих методик діагностики стану інноваційної культури підприємства та обмеженість інструментів і методів управління розвитком інноваційної культури.
Запропоновано шляхи подолання виявлених проблем управління розвитком інноваційної культури. Окреслено перспективи управління формуванням та розвитком інноваційної культури підприємств. Показано необхідність випереджаючого розвитку інноваційної культури суспільства як передумови розвитку інноваційної культури підприємств, у процесі взаємодії яких відбувається формування інноваційно-сприятливого середовища на макро- і макрорівнях.
Результати дослідження розвивають і поглиблюють теоретико-методичні засади формування інноваційно-сприятливого середовища на промислових підприємствах на основі їх інноваційної культури.

The results of the expert survey of mid-level and top managers of the Sumy region industrial enterprises were presented. According to these results the basic problems were determined, which include: companies management's vague understanding of the essence of innovative culture, poor understanding of the structure of innovative culture and elements of its sub-systems, lack of practical methods in diagnostics of the enterprise's innovative culture condition and limited tools of development management of innovative culture.
Ways to overcome the identified problems in development management of innovative culture were offered. Prospects of the development management of enterprises' innovative culture were outlined. The necessity of the outstripping development of the society's innovative culture was proved as a background for the development of innovative culture of the enterprise. From the process of their interaction the formation of innovative environment at the micro and macro levels originates.
Results of the study deepen the theoretical and methodological principles of innovative environment formation at industrial enterprises based on their innovative culture.

[1] Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної роботи на тему № 0115U000687 "Фундаментальні основи управління розвитком інноваційної культури промислових підприємств"

Ключові слова: *інноваційна діяльність, інноваційна культура підприємства, інноваційний розвиток, управління інноваційною культурою, опитування.*

Keywords: *innovative activity, enterprise's innovative culture, innovative development, innovative culture management, survey.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В останні десятиліття світ швидко змінюється завдяки створенню і впровадженню різного роду інновацій: у виробництві і збуті продукції, методах управління, життєдіяльності суспільства, побуті тощо. Країни, які стали на шлях інноваційного розвитку займають провідні позиції на світових ринках, посилюють свої конкурентні переваги, відзначають високими стандартами якості життя їх населення. Своїм успіхом у значній мірі вони зобов'язані високому рівню їх інноваційної культури, як соціо-культурного механізму регулювання інноваційної поведінки людини на рівні національної економіки і на рівні окремих її елементів – підприємств та установ. Україна, яка задекларувала входження на рівних до світового співтовариства цивілізованих країн, повинна орієнтувати свою економіку на інноваційний розвиток, у тому числі шляхом розвитку інноваційної культури, як фактору активізації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем і перспектив формування і розвитку інноваційної культури присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Джей Рао і Джозеф Вейнтрауб [11] викладають власні погляди на інноваційну культуру організації, її структуру та складові, підходи до її оцінки та розвитку. Вікарчук О.І. [3] досліджує еволюцію формування поняття, значення і сутності інноваційної культури підприємства. Питання формування інноваційної культури з погляду розвитку її інноваційного потенціалу досліджуються у роботі Патори Л., Цимбаліста Н. [10]. Казмірчук С. розглядає основні принципи і завдання формування ефективної інноваційної культури підприємства [7]. Ларичева Е.А. [8] пропонує загальну схему формування інноваційної культури підприємства. Гречаник Б.В. висвітлює роль інноваційної культури підприємства у формуванні інноваційного клімату [4]. Зубенко В.В. розроблено основи організаційно-економічного механізму формування інноваційної культури підприємства [5].

Невирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. Проте зазначені дослідження, за винятком [11], стосуються більшою мірою теоретико-методичних аспектів формування і розвитку інноваційної культури організацій і не досліджують погляди фахівців-практиків (менеджерів вищої і середньої ланки), які безпосередньо керують процесами переходу підприємств та установ на інноваційний шлях розвитку. Напрацювання ж роботи [11] стосуються зарубіжних підприємств і ринків і не можуть бути безпосередньо перенесені на вітчизняний грунт без відповідної адаптації.

Метою статті є аналіз вітчизняних реалій розуміння вітчизняним менеджментом ролі і місця інноваційної культури підприємств як фактору активізації їх інноваційної діяльності, окреслення на цій основі проблем і перспектив її формування і розвитку.

Основний матеріал. Аналіз показників (табл. 1), які характеризують інноваційну діяльність в Україні за останні 5 років (у 2014 році дані вказані без урахування регіонів, що тимчасово окуповані) свідчить, що картина далека від оптимістичної, її можна охарактеризувати як стагнацію. В ситуації, що склалася (окупація частини території країни, військові дії на Сході країни, економічний спад практично в усіх галузях, втрата традиційних ринків і переорієнтація на нові, зростання витрат на забезпечення національної безпеки тощо), саме виживання України потребує пошуку шляхів забезпечення економічного зростання. Причому, насамперед у промисловості, яка у значній мірі впливає на темпи розвитку усіх галузей національного господарства країни.

Світовий досвід свідчить, що найбільш ефективним шляхом забезпечення соціально-економічного зростання є перехід до інноваційного розвитку, тим більше, що Україна все ще має значний потенціал для цього [6]. Одним з основних факторів активізації інноваційної діяльності є інноваційна культура підприємств та установ, які створюють та впроваджують інновації. У [11] зазначено, що інноваційна корпоративна культура організації є найбільш важливим фактором активізації процесів створення і впровадження радикальних інновацій. Це твердження базується на результатах аналізу інноваційної діяльності 759 іноземних компаній, які працюють на 17 найбільших ринках (аналіз проводили Джерард Телліс, Джайдіп Прабу і Раджеш Чанді). Там же [11] зазначено, що інноваційна культура базується на 6 елементах: ресурси, процеси, цінності, поведінка, клімат, успіх.

Таблиця 1.
Показники інноваційної діяльності в Україні (фрагмент) [9]

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість організацій, що проводили інноваційну діяльність, од.	1303	1255	1208	1143	999

Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,90	0,79	0,80	0,81	0,7
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1
Загальна сума витрат ними, млн. грн.	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9
Питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації, %	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5

Теоретично обґрунтовано структуру інноваційної культури підприємства, яка включає три складові [12, 13, 14]:

- організаційну - забезпечує взаємоузгоджену творчу співпрацю персоналу інноваційного підприємства зі створення та поширення інновацій;
- мотиваційну - мотивує персонал підприємства до активної інноваційної діяльності;
- інтелектуально-креативну - створює умови для максимально повного зростання та розвитку творчого креативного потенціалу персоналу підприємства.

Спираючись на цю теоретичну базу було проведено дослідження сприйняття менеджерами вищої і середньої ланки 12 інноваційно-активних промислових підприємствах Сумської області (3 великих і 9 середніх) ролі і місця інноваційної культури для їх інноваційної діяльності і переходу на шлях інноваційного зростання. Дослідження проводилося методом експертного опитування, узгодженість думок експертів перевірялася за коефіцієнтом конкордації і критерієм Пірсона [1, 2] Отримані результати представлено на рис. 1-4. Цифрові дані характеризують відсоток опитаних, що виділив певну категорію.

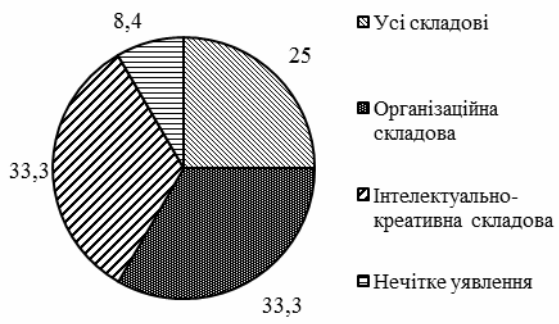

Рисунок 1. Що вкладається в поняття інноваційної культури підприємства?

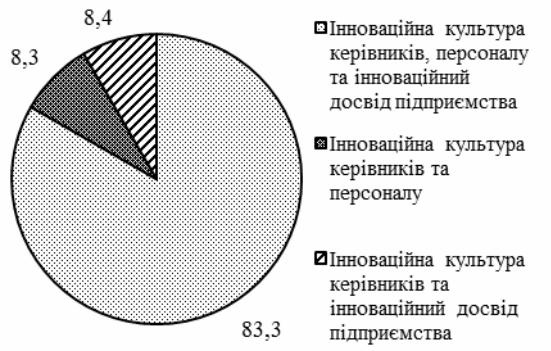

Рисунок 2. Основні елементи інноваційної культури підприємства

Аналіз рис. 1 свідчить, що лише 25% респондентів включають до складу інноваційної культури підприємства всі її складові. Інші - розглядають лише окремі складові інноваційної культури і не приймають до уваги інші. Рис. 2 показує достатньо узагальнене розуміння респондентами елементів інноваційної культури і свідчить про певну суперечність з даними рис 1. Оскільки, якщо розглядати інноваційну культуру керівників і персоналу як інтелектуально-креативну складову, а інноваційну історію підприємства як організаційну та мотиваційну складові (що є правомірним), то більшість респондентів (83,3%) підтверджує авторські погляди на інноваційну культуру підприємства. Очевидно, це пов'язано з більшою конкретикою питання щодо елементів інноваційної культури у порівнянні з питанням про її сутність.

Всі респонденти відзначили важливу роль інноваційної культури для розвитку інноваційної діяльності своїх підприємств. 91,7% з них зазначили, що вона безпосередньо впливає на формування інноваційно-сприятливого середовища для ведення інноваційної діяльності, а 8,3% зазначили її непрямий опосередкований вплив. 100% респондентів показали наявність інноваційної культури на їхніх підприємствах і, що проводяться заходи, спрямовані на її розвиток. На рис. 3 подано інформацію щодо спрямованості цих заходів.

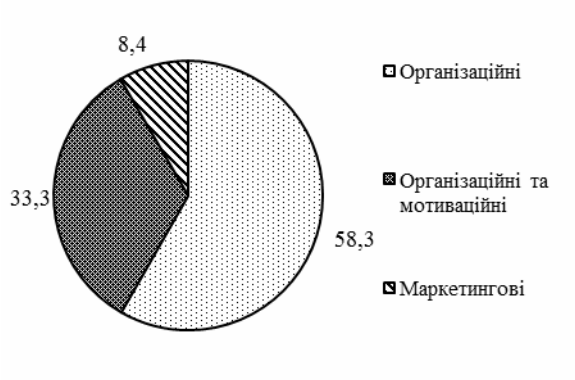

Рисунок 3. Комплекси заходів з розвитку інноваційної культури

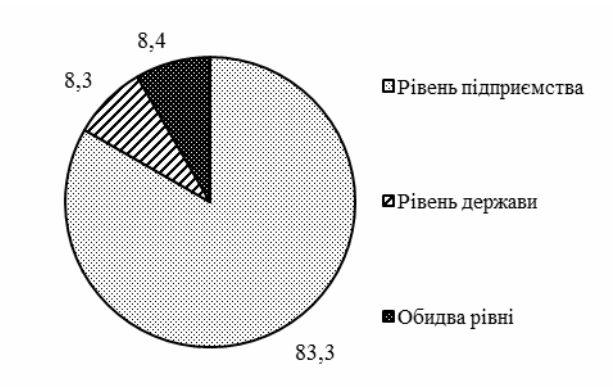

Рисунок 4. Важливість рівнів управління розвитком інноваційної культури

Фактично на більшості підприємств заходи з розвитку інноваційної культури стосуються лише її організаційної складової, на третині – організаційної і мотиваційної. Проте на жодному з підприємств не приділяється уваги інтелектуально-креативній складовій інноваційної культури.

На рис. 5 подана інформація щодо важливості (на думку респондентів) рівнів управління інноваційною культурою. Всі респонденти також зазначили необхідність управління розвитком інноваційної культури суспільства у цілому. Ускладнення викликали питання щодо методів діагностування стану інноваційної культури підприємства.

Аналіз результатів експертного опитування свідчить, що менеджмент вищої і середньої ланки аналізованих підприємств у цілому вірно розуміє роль інноваційної культури як фактору активізації інноваційної діяльності. Проте існує ряд проблем, які потребують свого розв’язання.

За результатами експертного опитування у табл. 2 узагальнено основні проблеми теоретико-методичного забезпечення управління розвитком інноваційної культури вітчизняних підприємств і запропоновано шляхи їх подолання.

Слід також зазначити, що в Україні відсутні державні програми, спрямовані на формування певних норм суспільної поведінки, моральних цінностей, які демонструють життєвий успіх інноваторів, створюють сприятливий імідж інноваторів і інноваційної діяльності, толерантне ставлення до успіху інноваторів, бажання наслідувати їхньому прикладу й т.п. Ці програми активно працюють в економічно розвинених країнах - лідерах не лише в інноваційній діяльності, але й у соціально-економічному розвитку. У цих країнах сформоване чітке уявлення про можливість досягнення життєвого успіху завдяки своєму інтелекту, знанням, творчій високоефективній праці. І воно постійно підкріплюється прикладами успіху креативно мислячих і працюючих людей, які створюють і впроваджують інновації в техніку, технології, методи управління тощо: Генрі Форд - першим впровадив конвеєрне виробництво автомобілів і створив автомобільну імперію; Стів Джобс - його компанія "Епл" стала світовим лідером в галузі ІТ-Технологій; уродженець Києва й випускник Київського політехнічного інституту Сікорський якому США зобов'язані створенням цілого сімейства гвинтокрилів, Ф.Д. Рузвельт, що фактично вивів капіталістичну формацію на

новий виток розвитку й багато інших. В Україні ж життєвого успіху досягли люди, яких інноваторами назвати не можна, а справжні інноватори практично не мають ніяких шансів, навіть теоретичних, зрівнятися в популярності й успішності з лідерами бізнесу, або політики, тим більше досягти рівня їхнього матеріального благополуччя.

Таблиця 2.
Проблеми управління розвитком інноваційної культури вітчизняних підприємств і шляхи їх подолання
(авторська розробка)

Проблеми	Шляхи подолання
Нечітке розуміння менеджментом підприємств сутності інноваційної культури	Розуміння менеджментом ролі інноваційної культури підприємств як одного з головних факторів активізації їх інноваційної діяльності є дієвим мотиватором цілеспрямованого управління її розвитком, застосування для цього сучасних теоретико-методичних розробок. Для посилення мотивації потрібна активна державна політика підтримки інноваційного бізнесу.
Слабкі уявлення про структуру інноваційної культури і склад елементів її складових підсистем	
Відсутність практично-орієнтованих дієвих методик діагностики стану інноваційної культури підприємства	Розроблення методи діагностики стану інноваційної культури підприємства, його складових та їх елементів
Обмеженість інструментів і методів управління розвитком інноваційної культури	Розроблення теоретико-методичного підходу до управління розвитком інноваційної культури підприємства за результатами її діагностики

Тому для "запуску" програм переходу на інноваційний розвиток необхідним є формування інноваційної культури як передумови створення інноваційно-сприятливого середовища на національному рівні. Інноваційна культура окремого підприємства формується під впливом інноваційної культури суспільства. Хоча існує певна кількість прикладів успішної інноваційної діяльності окремих вітчизняних підприємств які мають високий рівень інноваційної культури, при низькому рівні інноваційної культури держави у цілому: аерокосмічна техніка, окремі види військової техніки, озброєння тощо.

Висновки. Узагальнюючи викладене можна зробити наступні висновки:

1. За результатами опитування менеджерів середнього і вищого рівня промислових підприємств Сумської області конкретизовано основні проблеми управління розвитком їх інноваційної культури та визначено основні шляхи їх розв’язання.
2. Аналіз результатів опитування показав, що (як і їх зарубіжні колеги) вітчизняні менеджери вважають інноваційну культуру підприємств одним з головних факторів активізації і успіху їх інноваційної діяльності.
3. На основі аналізу виявлених проблем зроблено висновок про необхідність удосконалення існуючих і розроблення нових теоретико-методичних підходів до управління процесами формування і розвитку інноваційної культури промислового підприємства за результатами діагностики її стану (включаючи окремі складові та їх елементи)
4. Спираючись на досвід провідних за рівнем соціально-економічного розвитку країн показано, що для економіки України актуальним є розвиток інноваційної культури суспільства, яка, в свою чергу, сприяє розвитку інноваційної культури окремих підприємств. У процесі їх взаємодії відбувається формування інноваційно-сприятливого середовища на макро- і макрорівнях.
5. Отримані результати поглиблюють теоретико-методичні засади формування інноваційно-сприятливого середовища на промислових підприємствах на базі їх інноваційної культури.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на формування критеріальної та методичної бази діагностики стану інноваційної культури промислових підприємств.

Література.

1. Басовский, Л.Е. Теория экономического анализа : учебное пособие / Л.Е. Басовский. - М.: ИНФРА-М, 2001. - 222с.
2. Буре В.М., Парилина Е.М. Теория вероятностей и математическая статистика: Учебник. — СПб.: Издательство «Лань», 2013. — 416 с.
3. Вікарчук О.І. Еволюція формування інноваційної культури / О.І. Вікарчук // Сталий розвиток економіки, 2013. - № 3 (20). – С. 310-314.
4. Гречаник Б.В. Інноваційна культура підприємства як передумова формування його інноваційного клімату [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18356/1/15-Hrechanyk-26-28.pdf.
5. Зубенко В.В. Організаціонно-економічний механізм формування інноваційної культури підприємства: Дис… канд.. екон. наук: 08.00.04 / В.В. Зубенко. - Донецьк : Інститут економіки промисловості НАН України, 2011. - 206 с. http://iep.donetsk.ua/news/contens/251111-2.PDF

6. Ілляшенко С.М. Підходи до вибору перспективних напрямів інноваційно-орієнтованого сталого розвитку України / С.М. Ілляшенко // Сталий розвиток - XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2015: колективна монографія [Акулов-Муратов В.В., Алимов О.Н., Андерсон В.М., Андрєєва Н.М. та ін.] / НАН України, ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", НТУ "Київський політехнічний інститут", Інститут телекомунікацій та глобального економічного простору НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Вища економіко-гуманітарна школа, Міжнародна асоціація сталого розвитку : за наук ред. проф. Хлобистова Є.В. - Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2015. - С. 33- 40.

7. Казмірчук С. Інноваційна культура: роль і місце в інноваційному розвитку підприємства / С. Казмірчук // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2010. – Випуск 1(3). – С. 66-70.

8. Ларичева Е.А. Развитие инновационной культуры на предприятии / Е.А. Ларичева // Вестник Брянского государственного технического университета, 2009. - № 2 (22). – С. 128-133.

9. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2014рр.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html.

10. Патора Л. Формування інноваційної культури як основи для розвитку інноваційного потенціалу підприємства / Л. Патора, Н. Цимбаліста // Проблеми економіки та управління : Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2008. – №628. – С. 603-608.

11. Развитие инновационной культуры предприятия [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://constructorus.ru/uspex/razvitie-innovacionnoj-kultury-predpriyatiya.html.

12. Шипуліна Ю.С. Інноваційна культура організації: сутність, структура, підходи до оцінки // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2010. - № 2. – С.132-138.

13. Шипуліна Ю.С. Інноваційна культура як основа сприятливого середовища інноваційного розвитку організації: методичні засади оцінки // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 236-246.

14. Шипуліна Ю.С. Підходи до оптимізації структури інструментів і методів формування та розвитку інноваційної культури підприємств/ Ю.С. Шипуліна // Вісник НТУ "ХПІ", 2013.– № 44 (1017).– С. 137-145.

References.

1. Basovskyj, L.E. (2001), *Teoryia ekonomycheskoho analyza* [Theory of economic analysis], YNFRA-M, Moskva, Russia.

2. Bure, V.M.and Parylyna, E.M. (2013), *Teoryia veroiatnostej y matematycheskaia statystyka* [Theory of chances and mathematical statistics], Yzdatel'stvo «Lan'», SPb., Russia.

3. Vikarchuk, O.I. (2013), "Evolution of forming of innovative culture", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 3 (20), pp.310-314.

4. Hrechanyk, B.V. (2015), "Innovative culture of enterprise as pre-condition of forming of him innovative climate", available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18356/1/15-Hrechanyk-26-28.pdf (Accessed 25 August 2015).

5. Zubenko, V.V. (2011), "Organizationally-economic mechanism of forming of innovative culture of enterprise": Abstract of Ph.D. dissertation 08.00.04, Institute of economy of industry, Donetsk, Ukraine.

6. Illiashenko, S.M. (2015), "Going is near the choice of perspective directions of the innovative-oriented steady development of Ukraine", *Stalyj rozvytok - KhKhI stolittia: upravlinnia, tekhnolohii, modeli. Dyskusii 2015* [Steady development - XXI of century : management, technologies, models. Discussions 2015], Vydavets' Chabanenko Yu.A., Cherkasy, pp. 33- 40.

7. Kazmirchuk, S. (2010). "Innovation culture: the role and place in innovative development of the enterprise", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 1(3), pp. 66-70.

8. Laricheva, E.A. (2009). "Development of an innovative culture at the enterprise". *Vestnik Brianskoho hosudarstvennoho tekhnicheskoho universiteta*, vol. 2 (22), pp.128-133.

9. Ukrstat.org - State Statistics Service of Ukraine documents publishing (2015), "Scientific and innovative activity (1990-2014)", available at: https://ukrstat.org/uk/operati v/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (Accessed 25 August 2015).

10. Patora, L., and Tsymbalista, N. (2008), "Forming of innovative culture as the basis for enterprises innovative capacity development", *Problemy ekonomiky ta upravlinnia: Visnyk NU «Lvivska politekhnika»* , vol. 628, pp. 603-608.

11. Konstruktor uspikhu (2015), "Development of innovative culture ofenterprise", available at: http://constructorus.ru/uspex/razvitie-innovacionnoj-kultury-predpriyatiya.html (Accessed 20 August 2015).

12. Shypulina, Yu.S. (2010), "Innovative culture of the organization: essence, structure, approaches to estimation", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. № 2, pp. 132-138.

13. Shypulina, Yu.S.(2013), "Innovative culture as a basis of the favorable environment for organisation innovative development: methodical bases of estimation", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. № 1, pp. 236-246.

14. Shypulina, Yu.S. (2013), "Going is near optimization of structure of instruments and methods of forming and development of innovative culture of enterprises", *Visnyk NTU "KhPI"*, vol. 44 (1017), pp. 137-145.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015р.